تجزیه و تحلیل ردیف آوازی

استاد عبدالله دوامی (مبانی موسیقی ایرانی)

نوشته‌ی : نیما فریدونی

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

فریدونی، نیما، ۱۳۵۹-
تجزیه و تحلیل ردیف آوازی استاد عبداله دوامی = Analyses of the vocal Radif of traditional Iranian/ نوشته ی نیما فریدونی.-- تهران: پارت، ۱۳۸۴.
۱۱۳ص.: مصور، پارتیسیون.
ISBN:964-5665-43-8
فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
کتابنامه:ص.۱۱۳.
۱. موسیقی ایرانی -- دستگاهها -- ردیف.۲. آواز ایرانی -- دستگاهها -- ردیف.۳. دوامی،عبداله، ۱۲۷۰-۱۳۵۹.الف.دوامی، عبداله، ۱۲۷۰-۱۳۵۹ .ب. عنوان.
۳ت۴۵ف/M۱۸۲۰ ۷۸۹/۱۶۲
کتابخانه ملی ایران ۸۴-۲۵۹۴۲م

PART PUBLICATION & DISTRIBUTION
Opposit Tehran University's Gate
Fakhr.E.Razi St. Tel: 66405627

انتشارات پارت
خیابان انقلاب روبروی در دانشگاه
ابتدای فخررازی تلفن: ۶۶۴۰۵۶۲۷

تجزیه و تحلیل ردیف آوازی استاد عبداله دوامی (مبانی موسیقی ایرانی)

نوشته ی: نیما فریدونی
ناشر: انتشارات پارت
چاپ اول: زمستان ۱۳۸۴
شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه
حروفچینی و نت نویسی: فریدونی
لیتوگرافی: چاووش
چاپخانه: مشعل

شابک: ۸-۴۳-۵۶۶۴-۹۶۴ ISBN: 964-5664-43-8
EAN:9789645664433 ۹۷۸۹۶۴۵۶۶۴۴۳۳

کلیه حقوق این کتاب متعلق به انتشارات پارت بوده و هرگونه تکثیر و استفاده غیر مجاز دارای پیگرد قانونی است.

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

فهرست

سخن ناشر و پیش گفتار ۸
تئوری مبدا تجزیه و تحلیل ها ۹
انواع تحریر ۱۵
تجزیه و تحلیل :
دستگاه شور ۲۴
درآمد اول (خارا) ۲۴
درآمد دوم ۲۵
کرشمه ۲۵
درآمد رهاوی ۲۶
سلمک ۲۷
قرچه ۲۸
رضوی ۲۹
عزال و حسینی ۳۰
دوبیتی ۳۱
زیرکش سلمک ۳۲
آواز کردی بیات ۳۳
درآمد اول ۳۴
درآمد دوم ۳۵
حزین ۳۶
اوج ۳۷
آواز دشتی ۳۹
درآمد ۳۹
دشتستانی ۴۰
حاجیانی ۴۱
غم انگیز ۴۲
اوج ۴۲
گیلکی ۴۳
آواز بیات ترک ۴۵
درآمد اول ۴۵
درآمد دوم ۴۶

Dastgāhe šur ۲۴
Darāmade avval (xārā) ۲۴
Darāmade dovvom ۲۵
Kerešme ۲۵
Darāmade rahāvi ۲۶
Salmak ۲۷
Qaračе ۲۸
Razavi ۲۹
Ozzāl va Hoseyni ۳۰
Dobeyti ۳۱
Zirkeše salmak ۳۲
Āvāze kordibayāt ۳۳
Darāmade avval ۳۴
Darāmad dovvom ۳۵
Hazin ۳۶
Owj ۳۷
Āvāze dašti ۳۹
Darāmad ۳۹
Daštestāni ۴۰
Hājiyāni ۴۱
Qamangiz ۴۲
Owj ۴۲
Gilaki ۴۳
Āvāze bayāte tork ۴۵
Darāmade avval ۴۵
Darāmade dovvom ۴۶

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

Jāmedarān	۴۷	جامه دران
Dogāh	۴۸	دوگاه
śahābi	۴۸	شهابی
Ruholarvāh	۴۸	روح الارواح
Qatār	۴۸	قطار
Owj	۴۹	اوج
Masnavi	۵۰	مثنوی
Āvāze abuatā	۵۱	**آواز ابوعطا**
Darāmad	۵۱	درآمد
Rāmkali	۵۲	رامکلی
Hejāz	۵۲	حجاز
Čārpāre	۵۳	چهارپاره
Xosroširin	۵۴	خسرو شیرین
Gabri	۵۴	گبری
Āvāze afšāri	۵۵	**آواز افشاری**
Darāmad	۵۵	درآمد
Jāmedarān	۵۶	جامه دران
Arāq	۵۶	عراق
Qarāi	۵۷	قرایی
Dastgāhe segāh	۵۹	**دستگاه سه گاه**
Darāmad	۵۹	درآمد
Zābol	۵۹	زابل
śekastemuye	۶۱	شکسته مویه
Moxālef	۶۲	مخالف
Maqlub	۶۳	مغلوب
Masnavi	۶۴	مثنوی
Dastgāhe navā	۶۶	**دستگاه نوا**
Darāmad	۶۶	درآمد
Darāmade neyšāburak	۶۷	درآمد نیشابورک
Gardāniye	۶۸	گردانیه
Naqme	۶۸	نغمه
Bayāte rāje	۶۹	بیات راجه
Arāq	۷۰	عراق

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

Nahoft	۷۱	نهفت
Majosli	۷۱	مجسلی
Busalik	۷۲	بوسلیک
Oššāq	۷۲	عشاق
Neyriz	۷۳	نیریز
Rahāb	۷۳	رهاب
Nāqus	۷۳	ناقوس
Taxte tāqdis	۷۴	تخت طاقدیس
Šāhxatāyi	۷۴	شاه ختایی
Dastgāhe homāyun	۷۵	**دستگاه همایون**
Darāmad	۷۵	درآمد
Čakāvak	۷۶	چکاوک
Šuštari	۷۶	شوشتری
Leyli majnun	۷۷	لیلی مجنون
Neydāvud	۷۸	نی داود
Bidād	۷۸	بیداد
Baxtiyāri	۷۹	بختیاری
Owj	۸۰	اوج
Āvāze bayāte esfehan	۸۱	**آواز بیات اصفهان**
Darāmad	۸۱	درآمد
Bayāt rāje	۸۲	بیات راجه
Suzogodāz	۸۲	سوز و گداز
Owj	۸۳	اوج
Masnavi	۸۵	مثنوی
Dastgāhe čārgāh	۸۵	**دستگاه چهارگاه**
Darāmade avval	۸۵	درآمد اول
Darāmade dovvom	۸۶	درآمد دوم
Zābol	۸۶	زابل
Hesār	۸۶	حصار
Moxālef	۸۷	مخالف
Rajaz	۸۸	رجز
Hodi	۸۸	حدی
Pahlavi	۸۸	پهلوی

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

Mansuri	۸۹	منصوری
Dastgāhe māhur	۹۰	**دستگاه ماهور**
Darāmad	۹۰	درآمد
Gošāyeš	۹۱	گشایش
Dād	۹۲	داد
Hesār māhur	۹۲	حصار ماهور
Feyli	۹۲	فیلی
Māhure saqir	۹۳	ماهور صغیر
Neyšāburak	۹۳	نیشابورک
Buslik	۹۴	بوسلیک
Neyriz	۹۵	نیریز
Nasirxāni	۹۶	نصیرخانی
Tusi	۹۷	طوسی
Delkeš	۹۷	دلکش
Arāq	۹۸	عراق
Hazin	۹۸	حزین
Rāke hendi	۹۹	راک هندی
Rāke kešmir	۱۰۰	راک کشمیر
Rāke abdollāh	۱۰۰	راک عبدالله
Dastgāhe rastpanjgāh	۱۰۱	**دستگاه راست پنج گاه**
Darāmade avval	۱۰۲	درآمد اول
Darāmade dovvom	۱۰۳	درآمد دوم
Zangule	۱۰۳	زنگوله
Naqme	۱۰۳	نغمه
Parvāne	۱۰۴	پروانه
Ruhafzā	۱۰۴	روح افزا
Bayāte ajam	۱۰۴	بیات عجم
Bahronnur	۱۰۵	بحرالنور
Qarače	۱۰۵	قرچه
Panjgāh	۱۰۶	پنج گاه
Oššāq	۱۰۷	عشاق
Mobarqa	۱۰۷	مبرقع
Busalik	۱۰۷	بوسلیک

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

Neyriz	۱۰۷	نیریز
Čakāvak	۱۰۸	چکاوک
Leyli Majnun	۱۰۹	لیلی مجنون
Tarz	۱۰۹	طرز
Rāke Hendi	۱۱۰	راک هندی
Rāke kešmir	۱۱۰	راک کشمیر
Rāke Abdollah	۱۱۱	راک عبدالله
Māvarāonnahr	۱۱۱	ماوراء النهر
	۱۱۲	**کتابنامه**

از این پس با توجه به نگاه اجمالی به ردیف حاضر، قصد بر آنالیز و تجزیه و تحلیل آن دارم. به همین دلیل خوب است که برای آشنایی بیشتر خوانندگان، قدری درباره تئوری مبدا قرار داده شده برای آنالیز توضیحاتی را عرضه نمایم.

داریوش طلایی در کتاب "نگرشی نو به تئوری موسیقی ایرانی" از نظر نگارنده، دقیق ترین، کارآمدترین و ساده ترین نگاه را به موسیقی ایرانی ارائه کرده است. او با مطالعه ی دقیقِ بسیاری از رسالات کهنِ موسیقی و نظری بر موسیقی شرق و غرب ، شیوه ای را برای مطالعه ی موسیقی ایران به دست داده است که وقتی به سادگی آن توجه کنیم، تلاش خالق آن را نادیده می گیریم. به هر حال پس از سالها تلاش ، او به این نتیجه رسید که موسیقی ایرانی را می توان با ۴ دانگ شور، ماهور، چهارگاه و دشتی به طور کامل تئوریزه کرد.

همچنان که می دانیم، دانگ، مجموعه ای است از توالی ۴ نت که تشکیل فاصله ای به نام چهارم درست بدهند. این فاصله همانا برابر ۵۰۰ سنت[1] می باشد و به طور کلی در تمام انواع موسیقی وجود دارد. به عنوان نمونه اگر بخواهیم ۴ دانگ بالا را از نت دوتا فا نشان دهیم این گونه خواهند بود:

S یا شور (نمودار۱)

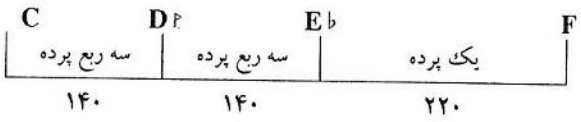

C یا چهارگاه (نمودار۲)

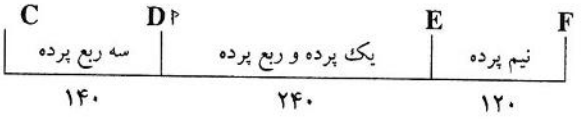

M یا ماهور (نمودار۳)

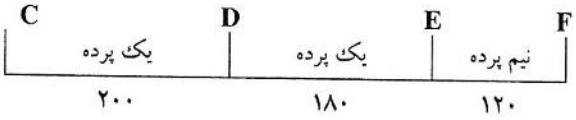

D یا دشتی (نمودار۴)

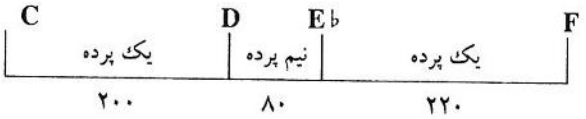

[1] سنت (cent) واحد اندازه گیری فاصله ی موسیقایی است به طوری که یک اکتاو برابر با ۱۲۰۰ سنت و نیم پرده ی گام معتدل برابر با ۱۰۰ و پرده ی آن برابر با ۲۰۰ سنت می باشد.

مرکز موسیقی بتهوون شیراز

داریوش طلایی اندازه هایی را ارائه داده است که جالب توجه می باشند:

- **نیم پرده** (بقیه) : دو نوع است که یکی ۸۰ سنت و دیگری ۱۲۰ سنت می باشد که به ترتیب ۲۰ سنت از نیم پرده ی گام معتدل[1] کوچکتر و ۲۰ سنت از آن بزرگتر هستند.
- **سه ربع پرده** (مجنب) : برابر با ۱۴۰ سنت
- **پرده** (طنینی) : دو نوع است که یکی ۲۰۰ سنت و برابر با پرده ی گام معتدل و دیگری ۱۸۰ سنت که ۲۰ سنت از پرده گام معتدل کوچکتر می باشد.
- فاصله ی **دوم نیم بزرگ**[2] : برابر با ۲۴۰ سنت

هر چند داریوش طلایی روش محاسبه ی خود را ارائه نکرده است اما اندازه های فوق را نتیجه ی سال ها کوشش (تلمذ و تامل) و تجزیه و تحلیل موسیقی ایرانی و اندازه گیری فواصل آن دانسته است. او در نموداری فواصل مرسوم پرده بندی تار و سه تار را که مبدا اندازه گیری های بالا دانسته دریک هنگام ارائه نموده است.

نمودار ۵

فاصله های بالا در پدیده ی انتقال پذیری ، ما را دچار مشکل می نمایند، چرا که مثلاً اگر دانگ ماهور را بار اول از نت **C** و بار دوم از نت **D** (انتقال داده شده به یک پرده بالاتر) آغاز نمائیم باید از دو نوع **E** استفاده کنیم و این، امرِ ناممکنی است. چرا که برای توانایی انتقال پذیری سازهایمان مجبور خواهیم شد، پرده های بسیاری را روی دسته ی آنها ببندیم که این امر مقدور نمی باشد.

داریوش طلایی زیر عنوان اعتدال فواصل آورده است :

"فواصل ، در عمل هیچگاه دقیق نیستند . آنها میان آنچه ما در چهار دانگ اصلی نشان دادیم (نمودارهای ۱تا ۴) و فرم معتدل شده ی خود(نمودار ۶) شناورند. هرچه موسیقی از سیستم « مدال » پیچیده تر (ترکیبی) برخوردار باشد ، دانگ ها بیشتر انتقال می یابند و بیشتر با هم تلاقی می کنند و فواصل نیز لزوما معتدل می شوند (بخصوص

---

[1] گام معتدل یا گام مساوی گامی است که توسط یوهان سباستین باخ موسیقیدان آلمانی پیشنهاد شد و در آن ۱۲ نیم پرده ی مساوی برابر با ۱۰۰ سنت وجود دارد. این گام از آن زمان در موسیقی باختر مورد استفاده قرار گرفته است.

[2] این اصطلاح را نخستین بار علینقی وزیری به کاربرده است. این فاصله در رسالات کهن نامگذاری نشده و به نظر می رسد از فواصلی است که در سده های اخیر به موسیقی ایرانی وارد شده است. بعضی از محققان این فاصله را که در چهارگاه و همایون و بیات اصفهان کاربرد دارد کمی بزرگتر از طنینی و به عنوان طنینی به کار می برند.

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

فواصل موجود در نمودار بالا از روی گام ۲۴ ربع پرده ای پیشنهاد شده در کتاب دستور تار علینقی وزیری اقتباس شده است. علینقی وزیری پس از بازگشت از اروپا، تلاش های بسیاری برای مدون کردن تئوری موسیقی ایرانی نمود و گام ۲۴ فاصله ای متساوی را به تبع گام مساوی باخ معرفی نمود .

نگارنده نیز در اجرای ردیف حاضر با تار و سه تار، پرده ها را به تبع از گام ۲۴ پرده ی مساوی کوک نموده است . برخی از سنت گرایان با این روش مخالف اند ، اما به نظر من برای پیشبرد موسیقی ایرانی بایستی به برخی تغییرات تن داد. این فواصل به عقیده ی نگارنده نه تنها گوش خراش نیستند بلکه به راحتی و سهولت نوازندگی کمک می نمایند و کاملا علمی تر می باشند. به طور مثال نت می کرن در سیم اول سه تار که با فاصله ی چهارم یا پنجم با سیم دوم کوک می شود و لاجرم در پرده ها با آن مشترک است با همین نت در سیم دوم کاملا کوک خواهد بود.

متاسفانه ما در سازهایمان استاندارد ایجاد نکرده ایم . عوامل متغیر نظیر پوست در تار و کمانچه و پرده های قابل جابه جایی ، طول دسته ی متفاوت ، کاسه های با حجم متفاوت و ... موجب شده است ما در مسائل زیادی دچار مشکل شویم .

گاهی در گروههای موسیقی ایرانی شاهد تضاد آرا در مورد کوک پرده ها هستیم . اعضا بر سر اینکه ♯ D هایشان کم تر یا بیشتر باشد با هم مدتها بحث می کنند. بیشتر گروه نوازی ها به همین دلایل، بسیار ناکوک صدا می دهند. اگر آهنگسازی، در آکورد قطعه ی خود از دو نت ♯ D و ♯ A به منزله ی فاصله ی پنجم که بسیار خوش صدا ست استفاده نماید و سازهای ما به روش گام ۲۴ ربع پرده ای متساوی سازهایشان را کوک نکرده باشند این فاصله بسیار بد صدا خواهد بود.

البته موارد مطروحه، قابل توجه کسانی است که مخالف چند صدایی ، گروه نوازی و ارکستراسیون در موسیقی ایرانی نباشند.

موسیقیدانان ایرانی، همچنان که ریاضی دان از خط کش بهره می جوید و مهندس از کولیس، باید از تیونر و مترونم (در بخشی از قسمت های تمرین) در کار خود استفاده کند. او نباید بر نظرات خود تکیه کند و با استاندارد سازی، که بی شک به نفع همه است مخالفت نماید.

ما باید به هنرجویان خود توصیه کنیم پرده های سازشان را با تیونر کوک کنند و در هنگام تمرین قطعات ضربی از مترونوم استفاده نمایند. بدانیم که این روش، روش علمی است و در آن اشکالی ایجاد نخواهد شد. در ضمن، گوش موسیقایی آنها به صورت استاندارد رشد خواهد یافت .

هرچند می دانیم شاید برخی از فواصل گام متساوی برای موسیقی مونوفونیک به زیبایی گام های طبیعی نیست . اما گاهی باید از یک سری خصوصیت ها ی خوب صرف نظر نمود تا به ویژگیهای خوب بیشتری دست پیدا کرد.

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

به هر حال نگارنده پیشنهاد می نماید موسیقیدانان ایرانی از این پس از فواصل ۲۴ ربع پرده ای متساوی استفاده نمایند.[1]

برای راهنمایی هنرجویان محترم در هنگام استفاده از تیونر عرض می نمایم :

برای تنظیم پرده ها یا سیم هایی که قرار است به اصطلاح، کرن یا سری کوک شوند- با تیونر هایی که این فواصل را نشان نمی دهند- دقت نمایید عقربه ی تیونر نسبت به نت نشان داده شده (مثلا C♯[2]) ۵۰ +/- سنت را نشان دهد .

دکتر خسرو مولانا استاد فیزیک صوت و آکوستیک دانشگاه تهران تحقیقات ارزنده ای را پیرامون فواصل موسیقی ایرانی از سالها پیش آغاز نموده است که امیدواریم به زودی نتیجه ی آنها به انتشار عمومی برسد.

نگارنده، با تحقیق درباره ردیف و ساختارش، کمبودی را در دانگ های ارائه شده توسط داریوش طلایی مشاهده کرد و دانگی را به عنوان دانگ" مخالف سه گاه" معرفی نمود:

K یا مخالف سه گاه (نمودار۷)

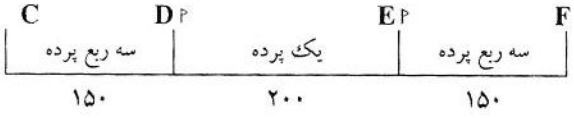

این دانگ تنها کاربردش در دستگاه سه گاه است. داریوش طلایی در کتاب خود برای توجیه مخالف سه گاه از آمیزش سه دانگ شور به گونه ای استفاده نموده است که برخلاف قراردادش در آغاز کتاب می باشد. به همین دلیل دانگ مخالف سه گاه باید وجود می داشت.

این دانگ با کمی تفاوت بسیار شبیه دانگ چهارگاه است. اما نگارنده معتقد است، استفاده از این دانگ به جای دانگ چهارگاه در دستگاههای چهارگاه ، همایون و آواز اصفهان نادرست است. عده ای از نوازندگان با عنوان سنتی نواختن موسیقی ردیف ، فواصل خود را در مجموعه های نامبرده با دانگ مخالف سه گاه تطبیق دادند. در این صورت باید مخالف سه گاه را حرکت سه گاه به بیات اصفهان دانست که این طور نیست و حتی در گذشته تصانیفی که در مخالف سه گاه ساخته می شد را به همین نام می خواندند و آن را کاملاً متفاوت از بیات اصفهان می دانستند.

همچنین اجرای دستگاه چهارگاه با دانگ مخالف سه گاه جز اینکه سه گاه را به وجود بیاورد محصولی نخواهد داد. با توجه به این امر یا باید فرقی بین این دو قائل شد یا اینکه دستگاه چهارگاه را از موسیقی ایرانی حذف کرد. بدیهی است قسمت دوم ناممکن است. چرا که ما به فواصل چهارگاه عادت کرده ایم و جزو فرهنگ ما شده است. خواه این فاصله در قدیم وجود داشته یا نداشته است.

---

[1] اکثر سازهای ایرانی موجود، قابلیت اجرایی تمام ۲۴ ربع پرده را ندارند . چرا که مثلا در تار و سه تار، بستن تمام این پرده ها، امر نوازندگی را بسیار مشکل می نماید. شایان ذکر است علینقی وزیری بر دسته ی تار ازبالا تا نت هنگام دست باز۱۷ پرده می بست. صفی الدین ارموی موسیقی دان و نظریه پرداز قدیمی ایرانی نیز گامی را پیشنهاد نموده است که در یک هنگام ۱۷ نغمه داراست و خاصیت انتقال پذیری دارد.

[2] برای یافتن D♭ وقتی تیونر C♯ را نشان می دهد باید عقربه ی تیونر روی ۵۰+ قرار گیرد.

عرضه کننده کتب هنری (موسیقی ـ سینما ـ تئاتر و نقاشی) نوار ،سی‌دی و نت موسیقی ایرانی و کلاسیک
تلفن ۶۶۴۰۵۰۱۳ فکس ۶۶۴۸۵۰۱۳

شعبه شماره ۲ : میدان هفت تیر ، خیابان کریمخان زند بین قائم مقام و خردمند شمالی پلاک ۴۷
تلفن: ۸۸۳۴۵۲۸۰

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

ISBN 964-5664-43-8

PART
PUBLICATION
&
DISTRIBUTION
Oppdsit Tehran University's Gate
Fakhr.E.Razi St. Tel:66405627

انتشارات
پارت
خیابان انقلاب روبروی در دانشگاه
ابتدای فخر رازی تلفن:۶۶۴۰۵۶۲۷